

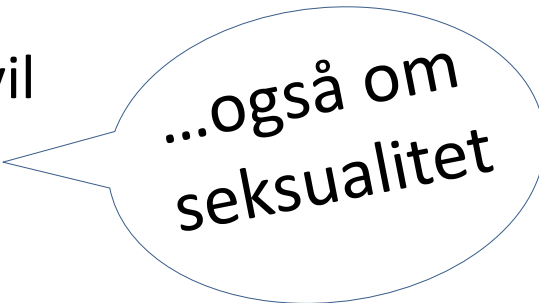
Temadag
Seksualitet og handicap. Tabu. Praksis. Etik.

**Ord til at tale om seksualitet.
Om ordforråd på kommunikationshjælpemidler.
Rammer og relationer til at kunne tale.**

ISAAC Danmark www.isaac.dk
Stella Thomsen stella.thomsen@gmail.com
Vibe Lund Jensen vibjen64@gmail.com

- **Mål for kommunikation**

At kunne sige hvad man vil
til hvem man vil
når man vil

...også om
seksualitet

Magt?

- Hvad vil den enkelte gerne kunne sige? Ordforråd til det?
- Til hvem? Hvilke relationer har man, som "dur" til hvad?
- Hvornår? Hvilke lejligheder/rammer er nødvendige?
- Hvilken støtte har den enkelte brug for til at kunne udleve sin seksualitet på netop den måde, der passer til ham/hende?
- Hvem/hvad kan være støtte støttende?

Skala for mindsteindgreb ved støtte til seksualitet for mennesker med multiple funktionsnedsættelser

Indsatsen kan være direkte eller indirekte. Indsatsen kan være fysisk eller psykisk.

Kan iværksættes efter grundigere overvejelser og med opfølgning, idet der er direkte involvering af andre personer. Vurdér om indsatsen kræver særskilt handleplan.

Kan iværksættes efter, at der er udarbejdet en særskilt handleplan.

Gøre ingenting
(Kan ikke anbefales)

Seksualundervisning
(Husk: obligatorisk på
specialeskoler)

Tilbyde borgeren
alenetid med bruser
ifm. bad

Rette bruseren mod
borgerens kønsorganer, hvis
borgeren ikke kan nå selv

Gøre ingenting
(Kan ikke anbefales)

Benytte lejringspulver ved nøgenetid,
så borgeren bedre kan nå
forskellige steder på kroppen

To borgere tilbydes at sidde
ved siden af hinanden

Pornografisk materiale :
film/filleter

Aktiv sexhjælp

Se sig selv i
fuld figur i spejl

Håndmassage -
fodmassage

To borgere ligger tæt ved
siden af hinanden - påklædt

Seksualoplæring

Sexarbejdere

Åben ble ved
sengetid eller pause

Tilbyde mere berøring i
hverdagen - uden
gummihandsker

Kropsmassage

Være helt nøgen

Tilbyde vibrerende
genstand ifm. alenetid

Mest indgribende

Ulovligt: Se afsnit om
Straffeloven, s. 07

Fra publikationen "Multiple funktionsnedsættelser og seksualitet"

<https://www.sus.dk/udgivelser/multiple-funktionsnedsaettelser-seksualitet-inspirationskatalog/>

- Udfordret på talesproget – et kontinuum
 - Intet/begrænset talesprog, læser og skriver (frit sprog)
 - Intet/begrænset talesprog, grundkommunikation, tegn, symboler. Større indre sprog. Afhængig af det ordforråd andre gør tilgængeligt for en.
 - Intet/begrænset talesprog. Udfordret også på sprogforståelse. Afhængig af det ordforråd andre gør tilgængeligt for en.
- Seksualitet
 - Bevidsthed/spirende bevidsthed/ingen bevidsthed om seksualitet?
 - Nysgerrig, opsøgende? evt. svært at styre?
Kendskab til egen seksualitet, behov, ønsker, viden?
 - Afhængig af andres støtte?
 - Begrebskendskab? Ordforråd, inspiration – hvad kan man sige i forsk. situationer?
 - Man lærer sprog ved at bruge sprog. Sprog og tanke - dialektisk proces

ASK-brugernes efterårssamling nov/dec 2018

- På Egmont Højskole, Hou
- 10 deltagere og deres hjælpere
- Alle brugere af talemaskine

- Janne Jaaks, sexolog, hele lørdagen
- Tid til Individuel seksualvejledning

isaac - Temadag om Seksualitet – www.jannejaaks.dk - 1.12.2018

DAGSORDEN kl. 9.30 – 12.30

01. Præsentation - glæde
02. Vi hjælper hinanden med at samle "ord om seksualitet" til Stella
03. Identitet - selvværd - selvtillid
04. Udvikling: tanker - følelser - handlinger - krop (spejle)
05. Relationer: familie - venner - kærester - kærlighed - forelskelse - (kæreste)sorger - jalousi
06. Hvem taler man med om seksualitet?
07. At skabe kontakt: i virkeligheden - på nettet
08. Lyst - ulyst - tiltrækning - erektion - lubrikation - betyder størrelsen noget?
09. At have nøgen alenetid
10. At ligge tæt sammen (nøgne) - lavpraktisk hjælp
11. Berøringer fra andre - hud mod hud - oxytocin - velvære og lykke
12. Onani/selvtilfredsstillelse: hvad - hvor - hvor tit?
13. Erotisk legetøj - demo
14. Homoseksuel - Biseksuel - Transkønnet - Transvestit - osv
15. At være opmærksom på egne og andres grænser
16. Porno - film - lydporno - noveller. Hvad er ok? Hvad er ikke tilladt?
17. Prævention - hvad beskytter det imod - lægen
18. Sensualitetsmassage
19. Lovgivning: Hvad fagpersoner skal kunne tilbyde - seksualvejledning - seksualopklæring - samtykkeerklæring

Kl. 14 – kl. 17 tilbyder Janne: INDIVIDUEL SEKSUALVEJLEDNING

KAFFEPAUSE

Seksualitet på dagsordenen: Påbud – forbud – tilbud

Fagpersoner er forpligtet i forhold til:

FN standardregel nr. 9 (ratificeret af Danmark i 1993) påbyder:

”Mennesker med handicap ikke må nægtes mulighed for at opleve deres egen seksualitet og indgå seksuelle forhold”

Serviceovens 81 (loven om aktiv social politik) påbyder:

- At der skal gøres en særlig indsats for mennesker med fysisk og psykisk funktionsnedsættelse – også når det gælder borgernes seksualitet.
- At støtte og kompensere mennesker med funktionsnedsættelse ud fra en konkret individuel vurdering af deres behov - også når disse behov er af seksuel karakter.
- At arbejdet med borgerens seksualitet prioriteres, for at kunne udvikle sig og have et seksualliv, hvis de pga. funktionsnedsættelse er afhængige af rådgivning og støtte.
- At den enkelte borgers ret til selvbestemmelse og privatliv respekteres.

Serviceoven § 85 (Socialpædagogisk bistand til voksne) påbyder:

Kommunen har pligt til at tilbyde hjælp til mennesker med fysiske/psykiske funktionsnedsættelser i form af: *Støtte og omsorg* og ikke mindst *udvikling og optræning* af de færdigheder de har behov for. (Kommentar Handisex: *jævnfør hensigtserklæringen § 81*)

Serviceoven § 112: Støtte til hjælpemidler ved varig funktionsnedsættelse

Ydelsen kan bevilges i det omfang, at hjælpemidlet i nogen eller hel grad opvejer den barriere som funktionsnedsættelsen medfører.

(Kommentar Handisex: *f.eks. hvis ens funktionsnedsættelse forhindrer en i at onanere på lige fod med andre, og et seksuelt hjælpemiddel kan ophæve den barriere*)

Serviceoven § 141: Handleplan/pædagogisk plan

- I forbindelse med den almindelige visitation til ydelser er det væsentligt at være opmærksom på, om borgeren har et støttebehov i forhold til seksualitet, ligesom man afdækker andre typer af støttebehov. Det kan både dreje sig om behov for rådgivning og vejledning og om behov for hjælpemidler, som borgeren skal ansøge om.

Seksualitet på dagsorden: påbud-forbud-tilbud fortsat...

- Såfremt § 141 handleplanen nævner, at borgeren bør have støtte i forhold til sin seksualitet, skal de relevante fagpersoner i samspil med borgeren finde frem til, hvordan støtten konkret skal gives, af hvem etc.
- Af respekt for borgerens privatliv bør støttebehovet ikke beskrives i detaljer. I stedet kan man beskrive det i overordnede vendinger og lade det være oplæg til en mere detaljeret pædagogisk plan for, hvordan støttebehovet i praksis kan tilgodeses. I tilfælde, hvor en borger ikke har lyst til at tale om seksualitet, skal dette naturligvis respekteres, og sagsbehandleren må afklare, om den pågældende eventuelt har lyst til at tale med en anden om emnet.

Straffeloven og seksualitet: Fagpersoner forbydes/må ikke/det er strafbart at:

- = yde seksualoplysning mod en persons verbale eller adfærdsmæssige vilje
- fungere som seksualpartner
- give seksualoplysning til børn under 15
- påtvinge egne seksuelle behov til borgere/brugere/beboere
- = udlevere fortrolige oplysninger til pårørende, kollegaer eller forvaltninger (med mindre der er fare for borgeren, andre borgere eller personale.) Ved samtykke fra personen eller dennes personlige væрге, er det tilladt at udlevere oplysninger til de specifikke personer, der er nævnt.

Fagpersoner kan ikke blive pålagt - at give konkret og handlingsrettet hjælp i forhold til:

- seksualoplysning
- samleje og anden seksuel samvær borgere imellem
- at tage kontakt til en prostitueret på en borgers vegne*

*Note: For ansatte i Kbhs Kommune er det for nuværende *ikke* tilladt.

Hjælpeperson må dog godt følge borger til prostitueret, hvis borgeren selv har lavet aftalen.

Seksualvejledning: mundtlig vejledning/individuel seksualundervisning og seksualrådgivning.

Seksualoplysning: guidning og praktisk hjælp til fysisk seksualitet. Det kan fx være øvelse i onani eller hjælp til seksuelt samvær med en partner. (Husk handleplan, hvis du bor på en institution. Den skal *kun* kunne læses af nærmeste kontaktpersoner) Som minimum husk:

Samtykkeerklæring!

Det er ofte en fordel at bruge en ekstern fagperson. Især når det handler om seksualoplysning.

Vi anbefaler, at du laver din egen lille seksualpolitik til at vise, hvordan du ønsker, dine hjælpere skal kunne agere, når det handler om din seksualitet. Et par linier er bedre end ingenting.

Du og din hjælper kan hente flere informationer på internettet i: "**Seksualitet på dagsordenen**" fra Socialstyrelsen.

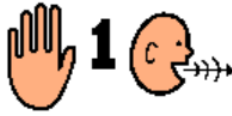

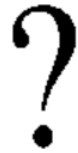

Side 1 i **temahæfte** om seksualitet. Unge/voksne. Avanceret. Udarbejdet i Boardmaker.

Hele hæftet kan downloades fra www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger".

Lignende elektronisk opsætning er lavet i Communicator 5, Tobii. Opsætningen kan downloades

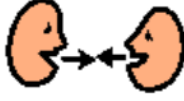

som sidesæt til Communicator 5 fra www.isaac.dk . Det samme sidesæt er lavet i 3 udgaver:

To til brugere af symbolkommunikation. Et til tekstbrugere.

<p>vent et øjeblik, jeg vil gerne sige noget</p> <p>1</p>	<p>vil gerne</p> 	<p>spørge</p> <p>3</p>	<p>hej</p> 	<p>tag min bog</p>
<p>jeg, mig</p> 	<p>fortælle noget</p> 	<p>give et kompliment</p> <p>4</p>	<p>jeg hedder</p> 	<p>ups</p>
<p>du, dig</p> 	<p>snakke om</p> 	<p>på date</p> <p>5</p>	<p>Hvad hedder du?</p> 	<p>på bagsiden står hvordan du bruger bogen med mig</p>
<p>vi, os, vores</p> 	<p>har brug for hjælp</p> <p>2</p>	<p>følelser</p> <p>6</p>	<p>der er noget galt</p> <p>10</p>	
<p>side 1</p>				

Side 1 i temahæfte om pubertet og seksualitet. Børneskole, STU, el. personligt
Hæftet udarbejdet i Boardmaker.

Download hele hæftet her: www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger"

jeg, mig, min, mit, mine 	vil gerne 	sammen med venner 2 	min mening 8 	tag min bog 	
du, dig, din, dit, dine 	snakke om 	kærester 3 	personlig hygiejne 5 	ups 	
vi, os, vores 	skal 	følelser 4 	intime kropsdele 6 	hjælp mig 	
			intime emner 7 	ikke, kan ikke, vil ikke 	
Side 1					

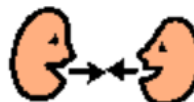

Side 3 i temahæfte om pubertet og seksualitet. Børneskole, STU, el. personligt Hæftet udarbejdet i Boardmaker.

Download hele hæftet her: www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger"

<p>jeg vil gerne</p> 	<p>snakke om</p> 	<p>kysse, kys</p> 	<p>ønsker</p> 	<p>tag min bog</p> 	
<p>vil du</p> 	<p>kærester, kæreste</p> 	<p>ligge sammen</p> 	<p>jeg er ikke klar</p> 	<p>ups</p> 	
<p>skal vi, os</p> 	<p>holde i hånden</p> 	<p>massage</p> 	<p>vi vil gerne være alene</p> 	<p>hjælp mig</p> 	
<p>have, havde</p> 	<p>kramme, et kram</p> 	<p>dagdrømme</p> 	<p>tilbage til side 1</p> 	<p>ikke, kan ikke, vil ikke</p> 	
		<p>Side 3</p>			

Side 7 i temahæfte om pubertet og seksualitet. Børneskole, STU, el. personligt
Hæftet udarbejdet i Boardmaker.

Download hele hæftet her: www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger"

jeg vil gerne, mig, min 	røre ved 	stiv penis 	prostitution 	tag min bog
du vil, dig, din 	føle 	udløsning - orgasme 	seksuelt misbrug 	ups
vi skal, os 	onani kvinde 	samleje, sex 	homoseksualitet 	hjælp mig
snakke om 	onani mand 	undgå graviditet 9 	Tilbage til side 1 	ikke, kan ikke, vil ikke
				Side 7

Siderne er er til en PODD70-kommunikationsbog. Borgeren, der bruger siderne, har andre (smartpartner) til at bladre i sin kommunikationsbog for sig. Borgeren har også en privat foldeudsider om seksualitet, der kun må foldes ud på borgerens opfordring (se markering)

Siderne udarbejdet i Boardmaker.

Downloades her: www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger"

jeg ved ikke 	mening gå til s.2	aktiviteter gå til s. 8	mad/drikke gå til s. 15	hvorfor 	ansigt 	læber 	kan ikke lide 	kærestere 	vend siden
måske 	noget galt gå til s. 3	steder gå til s.9	beskrivelser gå til s. 20	hvad 	mund 	tunge 	kan lide 	forelsket 	røre
jeg forstår ikke 	helbred gå til s. 4	Østerskoven/ skole gå til s. 11	småord gå til s. 21	hvor 	krop 	arm 	kram/ kæle 	kysse 	ære med at
det er ikke det jeg siger 	kropsdele gå til s. 4b	tøj gå til s. 12	alfabet ABC gå til s. 22	hvornår 	ben 	hals/ nakke 	mundsex 	samleje 	prævention
fortæl mere 	følelser gå til s. 5	soignere og smykker gå til s. 12c	andre emner gå til s. 23	hvem 	røv 	patter 	film om sex 	udløsning 	Onanere
Du skal sige ja eller nej 	personer gå til s. 6	ting gå til s. 13	Det er ikke i min bog, jeg gir dig et vink 	hvilken 	pik 	røvhul 	underarmshår 	barbermaskiner 	Købe
gå tilbage til s. 1 	handlinger gå til s. 7	dag og ti gå til s. 1	Fold min privatside ud 	hvordan 	stiv pik 	kusse 	seng 	tale om 	hjælpe midler

Ensidet tematafle til begyndende bevidsthed om egen seksualitet, nysgerrighed om emnet, opdage egne behov og ønsker. Siden er udarbejdet i Boardmaker.

Download her: www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger". Hurtig at sætte op i elektronisk udgave, som en del af en personlig kommunikationsopsætning.

Kerneordforrådstavle. Udarbejdet til borger uden talesprog, der også er svært udfordret på sprogforståelsen. Ud over borgerens mimik og kropsbaserede kommunikation er dette borgerens hele symbolbaserede ordforråd. Borgeren har en aktiv seksualitet, og behøver støtte til at forstå, hvornår den kan udledes. Symbolet "alenetid" giver borgeren mulighed for at ytre ønske om et privat rum, så seksualiteten kan udledes på en socialt accepteret måde. Udarbejdet i Boardmaker. Kan downloades som Boardmaker fil (redigerbar) og som billedfil (jpg) her: www.isaac.dk

ja 	mere 	hvad hedder du? 	hvorfor 	kan li' 	syng 	sed 	jeg ved ikke 	færdig 	nej
hvad 	hvem 	hvor 	hvornår 	kan ikke li' 	gå 	sjov 	kontaktbog 	arbejdsopgaver 	facebook
jeg, mig, min 	navn (foto af mig) 	mor 	far 	vil have noget 	besøge 	sejt 	film 	iPad 	puslespil
du, dig, din 	navn	navn	navn	drille 	røre 	ked af det 	musik 	gynge 	sækkestol, sofa
navn	navn	navn	navn	sove 	spise 	kedelig 	lille gymnastiksal 	stor gymnastiksal 	Rollator
navn	navn	navn	navn	give 	drikke 	vil ikke 	bus 	udflugt 	fest, højtid
navn	navn	navn	navn	arbejde 	på toiletet 	lad mig være 	hjemme på bosted/aflastning 	hos mor og far 	(navn på skole)
noget andet 	familie 	klasse 	udenfor 	hjælpe 	alenetid 	noget galt 	i går eller før (er sket) 	nu, i dag 	imorgen eller efter (skal ske)

Pubertet og seksualitet

- et tegnstøttet materiale til seksualundervisning

- Hygiejne
- Dreng
- Piger
- Seksualitet

Materialecentret
www.matcen.dk

Side A fra temasider A og B til undervisning i uge 6 – temaugle om seksualitet. Udviklet på Neurocenter Østerskoven. Udarbejdet i Boardmaker. Begge sider kan downloades her www.kommunikationsbog.dk under "specialbøger"

ikke 	snakke om 	Sang/Musik 	kramme 	Det kan jeg lide 	Vil du tage min poddbog
jeg, mig, min, mit 	spørge 	mand 	kysse 	Jeg kan ikke lide det 	næste side
du, dig, din, dit 	kærester 	kvinde 	samleje 	film om sex 	færdig
Uge 6 (sex) 	ven 	frustreret 	prævention 	Billeder 	
			Uge 6 A		

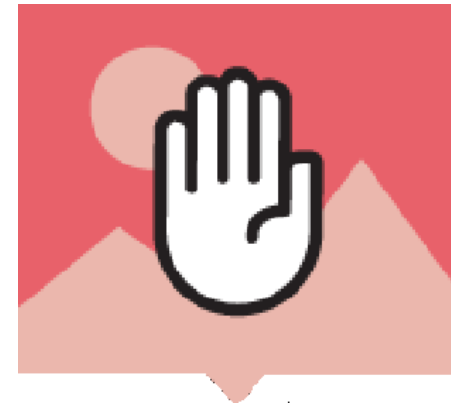
Inspiration til drøftelse

Hvad vil du/I sætte i fokus når du/I kommer hjem?

- Har borgeren udtryksmuligheder der slår til?
- Hvad vil borgeren gerne kunne sige og hvordan finder du/I ud af det?
- Har borgeren handlemuligheder/lejligheder til at udleve sin seksualitet?
- Har borgeren en/flere relationer der kan bruges, når der skal tales om eller bedes om hjælp til seksualiteten, så den passer til borgerens behov?
- Hvilken tilgang til borgerens seksualitet findes i fagmiljøet omkring borgeren?
- Har fagmiljøet en seksualitetspolitik – er der behov for justeringer?
- Hvad vil du/I gå i gang med og hvordan - hvad er vigtigt?

Links

- <https://bildsamt.se>
Bildsamt - bilder som stöd i samtal
om våld (*herunder seksuel vold*)
Introduktion og materialer
- <http://bildstod.se>
 - Materialesamling (billedstøttede tavler div. emner)
 - Onlineprogram til at udarbejde egne materialer.
(opret bruger gratis)

Links

- www.isaac.dk
 - Hent oplæg fra temadag
 - Hent kommunikationsmateriale om seksualitet herunder elektronisk opsætn. (Communicator 5, Tobii)
- www.kommunikationsbog.dk (under Specialbøger)
 - Hent de PODD-inspirerede kommunikationsbøger/sider om seksualitet. (en samlet fil)

Links

- www.projektseksualpolitik.dk
 - Seksualpolitik på specialskoler, SUMH og SUS 2010-13
- <https://ligelyst.dk>
 - Seksuel trivsel for personer med multiple funktionsnedsættelser – en undersøgelse blandt danske bo- og aflastningstilbud (2017)
 - Multiple funktionsnedsættelser og seksualitet – et inspirationskatalog (2016)
 - “Kan man blive gravid af at bolle?” (2015)

Links

www.Handisex.dk

- en delt hjemmeside for Janne Jaaks og Asgerbo Persson
- Med masser af nyttige links og artikler

<https://socialstyrelsen.dk/udgivelser/seksualitet-pa-dagsordenen>

- Socialstyrelsen, Viden til gavn
- Henviser til en publikation

Materialer og links

Symbolsamlinger

- Boardmaker (PCS-symboler) til PODD og PODD-inspirerede materialer
- Picto Selector www.kc-hil.dk
Stor samling af flere symbolsamlinger. Til fri download.
Bl.a. 2 symbolkategorier: "Seksualitet" og "Seksualitet+".
- Vandfast papir: Fx Kopipapir Premium NeverTear A4
- Lamineringsark

Gruppe-inddeling

God ide at I underdeler jer, hvis gruppen bliver for stor

1. Multiple funktionsnedsættelser (enkeltord og symboler uden egentlig kontakt til sin seksualitet)(både ord og handling sættes på)
2. Begyndende bevidsthed om seksualitet (symboler og enkeltord)
3. Samtalebog om seksualitet (begyndende sætningsdannelse om emnet)
4. Skriftsprog om seksualitet
5. Seksualundervisning i skolen
6. Eller gå i gruppe for sig, hvis det giver bedst mening